

V. Mezřický, právník

Jacek Żakowski, *Obavy a naděje, rozhovory o budoucnosti* Mladá fronta 2004, 260 str., cena neuvedena

Dvanáct rozhovorů polského novináře Jacka Żakowskeho s předními mysliteli z oblasti euroatlantické kultury jen zdánlivě pouze zpřehledňuje názory a myšlenky osobností, které známe z jejich prací a z jejich interview poskytnutých jindy a jinde. Ve skutečnosti setkání názorových světů myslitelů s nutně nesourodými představami o budoucnosti a o problémech současného světa nabízí možnost nalézat, co je jejich myšlení a jejich vidění současnosti společné. Nemá přitom smysl ptát se podle kterého klíče Żakowski partnery svých rozhovorů vybíral. Sedm z nich jsou Američané, čtyři Poláci, jeden Němec a jeden Senegalec. Jde o myslitele výrazně svébytných názorů, bytostně vnímající realitu především ekonomických, politických, sociálně psychologických a morálních procesů současného světa.

Żakowski zahrnul do své knihy se třemi výjimkami vesměs akademiky a badatele, a to Krzysztofa Michalskeho, vědeckého ředitele Vídeňského ústavu o člověku, Ralfa Dahrendorfa, sociologa a politologa, Lester C. Thurowa, profesora na Sloan School of Management a Institute of Technology v Bostonu, Jesce Puttkamera, šéfa Úřadu strategického plánování vesmírných letů NASA, Stanislava Lema, autora řady sci-fi románů, Francise Fukuyamu, filosofa, ekonoma a politologa, Benjamin A. Barbera, profesora politických věd na Rutgers University New Jersey, Alvina Tofflera, a nejnámějšího současného futurologa, Pierra Sana, generálního tajemníka Amnesty International, Ryszarda Kapuścińskiego, publicistu, Samuela Huntingtona, profesora Harvardovy university a ředitele jejího Ústavu strategických studií a Jeremy Rifkina, amerického ekonoma, politologa a publicistu. Vynechat nelze ani autora obsáhlého doslovu Alexandra Smolara, politologa a ředitele Sorosovy nadace Stefan Batory.

Kdo chybí? Mohlo by se říci, že například anglický politolog a sociolog Anthony Giddens nebo německý sociolog Ulrich Beck či v Anglii žijící polský sociolog Zygmunt Bauman. A co Francouzi, je tam po Aronovi někdo podobného formátu? A jinde, ve Švédsku, v Itálii? Żakowski o nich neví nebo prostě jen nejsou?

Skepse, spíš pochmurné vize a jen velmi neurčité nabídky možných východisek, to jsou základní tóniny, v nichž se dotazovaní myslitelé vyjadřují. Smolar v doslovu především zdůrazňuje, že „... řada popisů a paradigmat vidí především dezintegrační procesy, pád, malou či velkou apokalypsu.“ Připomíná případně Kaplanovu knihu „Přicházející anarchie“ (recenzi přinesly LN 29.11.2003), jejíž název i obsah jsou důsledným domyšlením předpovědí, obsažených v Żakowskeho rozhovorech.

Že skončila doba velkých vizí, na tom se shoduje řada autorů, že však „... najednou stojíme před velkými a nečekanými výzvami a nevíme jak si s nimi poradit“ (Michalski), to si začíná sotva uvědomovat jen akademická veřejnost.

Fukuyama vidí příčinu současné situace v sociálním státu, který vytvořil model občana zaujatého vlastním blahobytem, ale postrádajícího jakýkoliv altruismus. To ničí kořeny liberální demokracie. Nebezpečnou se stává střední vrstva, k jejímuž vytvoření moderní stát celým svým úsilím v minulosti směřoval. Dahrendorf soudí, že střední vrstva se v důsledku působení konkurence vnitřně rozpadá. Konkurence totiž má dnes jen dva možné důsledky, totiž „úspěch a bohatství“ nebo „porážku a chudobu“. Thurow vidí navíc nebezpečí

v nárocích nové zahájející třídy, jejíž počet stále roste – v důchodcích. Dahrendorf to říká naze: „Podpora slabším, nemocným, starým nebo nezaměstnaným je čím dál dražší a nakonec překročila naše možnosti.“ Fukuyama připouští, že kult spotřeby a pečovatelský stát učinil z mnoha lidí otroky. Rostoucí nezaměstnanost vzbuzuje stále větší obavy právě u středních vrstev, které se bojí pádu do společenské skupiny „nepotřebných“. Strach těchto lidí podle Dahrendorfa povede k tomu, že už nebudou trvat na demokratických hodnotách a už vůbec ne na liberálních hodnotách. Spolu s Fukuyamou se shodují, že takový vývoj může vyústit ve vznik autoritativního státu jako důsledek touhy frustrovaných mas, aby stát zasáhl a obnovil společenskou harmonii. V poněkud jiné souvislosti se s nimi shoduje i Alvin Toffler. Lemovo konstatování, že jsme ztratili kolektivní instinkt sebezáchovy je případné, pomyslíme-li na to co přinesly totality 20. Století.

Dahrendorf se sice nebojí obnovy totalitního státu, ale nevylučuje návrat komunistické moci ve východní Evropě. Lemův velmi pesimistický názor na neodstranitelnost lidské agresivity, která vždy po čase vybuchuje a její nárůst v současné Evropě, jsou nejnepokojivějšími myšlenkami v těchto kontextech.

Michalski poukazuje na tendence některých konzervativních hnutí, podporujících lidi, kteří se chtějí stáhnout do ústraní, a **kteřá** volají po tom, aby ve společenských strukturách zůstali ti, kdo si s nimi dokáží poradit.

Morální aspekt současné situace představuje konflikt vzdalujících se subkultur, vyrůstajících z evropské kultury. Żakowski v rozhovoru s Michalskim poukazuje na ty, pro které v atmosféře strachu z budoucnosti bude řešením stále intenzivnější hledání zábavy - stále nevázanější konzumní způsob života, stále více drog a erotiky, a pro druhé stále výraznější hledání transcendentna. Konflikt „džihadu“ (fundamentalismu) s McWorldem proběhne uvnitř evropské kultury. Michalsky připomíná Nietzscheho, který rozpoznal, že stále rozšiřování normy požírá základ demokracie, protože časem se každé chování stává stejně oprávněné. Nezaměstnanost pro to vytváří předpoklady – překročí-li určitou úroveň, stává se podle Rifkina pro mnoho mladých lidí čtvrtý sektor (zločinnost, mafie, nelegální obchod) tím nejnázem dostupným způsobem existence.

Je shoda v tom, že v éře rostoucí nezaměstnanosti mají perspektivu jen vzdělání a že prostředky na vzdělávání vynakládané se stávají stále více rentabilní. Kapitál Mikrosoftu, jak zdůrazňuje Toffler, jsou vlastně jen lidé. Rifkin tvrdí, že práce automatů v celém světě bude perspektivně lacinější než nejlacinější pracovní síla. Důležitá podle něho je blízkost bohatých trhů, kde lze zboží prodat, infrastruktura a dostatek vyškolených pracovníků. O méně práce se lidé budou muset dělit.

Základní ekonomickou a sociální tendencí současnosti není jen nezaměstnanost, ale také růst rozdílů v příjmech. Ve Spojených státech podle Thurowa už pětadvacet let se snižují příjmy chudší poloviny společnosti. Je to jedním z důsledků globalizace, konkurující nevzdělané, ale laciné asijské pracovní síly. Právě vzdělání Evropanů pokládá Dahrendorf za nejdůležitější hodnotu jak pro překonávání současných problémů, tak také pro konkurenční konfrontaci s Azií.

Schopnost politiků odpovídat na hromadící se ekonomické, sociální a politické výzvy je téměř nulová. Barber opakuje starou myšlenku, že mocní bývají málokdy lepší než ti, kdo je k moci povolali. „Naši vládu ustavuje společnost, jejíž většina se pohybuje mezi nezralostí džihadu a dětinstvím **Mc_Světa**.“ Toffler podle svého schématu dělení společnosti na tři vlny, vzhledem

k malému významu první vlny, především tradičních rolníků, vidí perspektivní konflikt mezi lidmi druhé vlny (v podstatě střední vrstva), kteří sice požadují konkurenci, ale zároveň chtějí sociální bezpečí, a lidmi vlny třetí, kteří vyžadují naprosto svobodný pohyb zboží, informací, lidí i kapitálu. Nevylučuje, že třetí vlna zbaví národy a jejich vlády svrchované moci a postoupí ji nadnárodním korporacím nebo kapitálovým burzám. Nebezpečí plyne z toho, že velké korporace, investiční skupiny, pokud jsou dobře řízeny, se umějí rychleji přizpůsobit novým situacím a získávají převahu nad institucemi státu. Aby se tomuto vývoji zabránilo, je třeba reformovat demokratický mechanismus a mezinárodní struktury.

Kapuściński, který téměř jediný se zabývá celkem světa, zejména problémy světové chudoby, vidí problém v tom, že se různé civilizace přelomu 20. a 21. století rozcházejí v rozdílných etapách svých dějin. Jedny jsou civilizacemi rozvoje, druhé civilizacemi přežívání. Problém třetího světa je klíčová otázka budoucnosti planety. Narůstající oblasti bídy, neustále se zvětšující civilizační propasti jsou časované bomby.

San tvrdí, že vymáhání a dodržování lidských práv v globalizovaném světě je stále obtížnější. Neví, zda je to jen krize přechodového období nebo trvalý rys nového systému. Konstatuje zároveň, že nikdo nedokáže zvládnout vlnu humanitárních katastrof, propukajících v různých částech světa. Všude je ochrana sociálních a ekonomických práv slabší než byla.

Potřeba vize je evidentní – Puttkamer soudí, že představitost lidí dnes dokáže opravdu vzrušit jen nový projekt, nový cíl – právě takový jako je plánovaná kolonizace Marsu.

Barber končí svůj rozhovor požadavkem na provedení velké revize naší kultury, mentality, naší stupnice hodnot. Nevidí však žádné východisko v politice ani v ekonomii a už vůbec ne v právu.

Michalski důsledněji a v souladu se svým přesvědčením o rostoucí religiozitě ve světě uvádí, že není-li demokracie posledním systémem, není-li sekularizace samozřejmostí, pak bude možná třeba revidovat naše představy o řádu dějin, o tom, jak třeba chápat všechno, co se s námi děje, aby to mělo nějaký smysl. Je to názor shodný s Huntingtonovou domněnkou, že věk ideologií minul a že nás možná čeká období velké renesance náboženství.

Kapuściński vidí odpověď na problém světové chudoby v rostoucím vědomí jejího hrozivého významu a v akcích světových institucí a velkých podnikatelů na její **zmenšování**.

Rifkin zdůrazňuje nutnost investovat do lidského kapitálu, do vazeb lidí mezi sebou, namísto do továren, hotelů a kancelářských budov. Pouta globálního obchodu se podle něho zhroutí, nebudou-li mít oporu ve společenském kapitálu. Avšak pospolitost je cílem, nikoliv prostředkem.

Uzavřít lze Michalského myšlenkou, že nejzajímavější jsou pro něho myslitelé, kteří připomínají, že jsme po staletí žili v pouhé iluzi, že dějinám rozumíme.

Rozhovory jsou evidentně soustředěny především na problémy euroatlantické kultury a civilizace. Chybí v nich vědomí ekologických hrozeb, které mohou popisované společenské procesy dále dramatizovat a zrychlovat. O tom ostatně pojednává na počátku zmiňovaná Kaplanova kniha. Většina rozhovorů je ~~sice~~ z druhé poloviny devadesátých let, jen jediný (Rifkin) je z r. 2001, ale evidentně před 11. zářím 2001. Jak by vypadaly názory dotazovaných myslitelů po této události a ve světle rostoucího světového terorismu? Nicméně

i dnes jsou „Obavy a naděje“ knihou, která by měla podstatně ovlivňovat naše uvažování o budoucnosti.